

telligo dicentem, Deum ita grata habere jejunia, ut illa exigat propitius, a justis videlicet, quos diligit; exigat et iratus, nempe a peccatoribus, quos aliter aversatur. Quid sibi vult insimplicissima phrasi affectatus græcismus, doctiorque *antropomorphismus*. — Sed *torridus febris ardor*, inquis, quæ barbaries? Adi Plinium, adi et Virgilium, videbisque utrum hæc sint barbære dicta. Quid significat vox *torridus*? qui *torret*, qui *urit*. Ergo non urit, non torret corpus febris? Ergo barbære loquebatur Virgilius, cum diceret *torridus amnis*, id est, *amnis qui torret et urit*. — Sed dicit se *primitus* de baptismo loqui, cum jam locutus fuerit de jejuniis. Mihi condonatum velis, oro, si, quæ audacter profers, audacter abnegem. Non magis locutus est de jejuniis quam de misericordia et de baptismo; de tribus generatim disserit, oratoris more sermonis argumentum indigitans, et deinde varias distinctasque ratiocinii partes aggrediens, a baptismo incipit, de quo primitus vult disserere; hinc ad jejunium transit; sola remanet misericordia, de qua nihil habetur, quia sermo non est integer, ut manifeste apparet ex eo quod conclusionem careat. Hinc omnes objectiones ex eo nascuntur quod criticus vel non intelligit, vel non vult intelligere. Duo sunt insuper quæ nobis opponit, sed frustra, cum de iis explicatio detur in notis, quas sane non dignatus est legere adversarius.

Sequuntur quindecim sermones de Pascha, de quibus hoc sapientissime *a principio observat*, quod ibi non fiat semper de baptizatis commemoratio. Ergo omnis sermo de Pascha ubi non mentio fit de baptizatis, ad

sanctum Augustinum non pertinet. Hanc conclusionem admittat qui voluerit; ego prorsus illi contradico, tum quia, cum sæpius verba faceret Augustinus in hebdomada Paschæ, aliquando potuit abstinere ab isto argumento, tum quia forte integri non semper pervenere ad nos beati Doctoris sermones, tum quia in sermonibus genuinis habitis in tempore Paschæ, plures sunt in quibus nulla fit mentio de baptizatis, ut videre est in viginti novem sermonibus, qui in his diebus fuerunt pronuntiati.

Nunc autem, ut ad singula capita deveniamus, Sermo XXI arguitur tanquam declamatoris, imo aperti hæretici opus. Exordium tamen non videbitur abjiciendum illi qui hoc attente voluerit perlegere. Gravior autem exprobratio adversarii, si italicis creditur, in eo consistit quod dixerit *altare Domini pretiosum*; sed nescio utrum Augustiniano ingenio repugnet vocare *pretiosum* hoc altare, in quo *pretiosum* corpus Christi offertur. Ita autem in minimis vult esse infensus, qui nos persequitur, ut exinde velit sermonem rejicere, quod una sit sententia quæ incipit a particula *at*. Crimen sane, quod nullo modo possit condonari! Si particula *at* sensui contraria videretur, alius non absque ratione diceret, scriptum esse *at pro et*; sed hoc minime necessarium est. Legitur *at*, et bene legitur; criticus autem, ibi velut et alibi, non intellexit oratoris cogitationem. Mortui, inquit, jucundati sunt, gavisi sunt et renati; *at* gaudii causa diversa est; illi lætantur de nova vita, isti de gratia recuperata. Quid magis clarum et evidens? — Sed legitur: « Nemo tristetur, » si hortatur (passive!) antequam perdet tempora quam

» dignitatem ; » unde addis, *Hoc plane barbarum et sententia contortissima*. Sed cur indigna perfidia utens tollis vocem necessariam ? Non ergo post hæc verba vidisti hanc particulam (*sic*) ? An ita parum versaris in veterum editionibus ut ejus sensum nescias ? Nonne inde indigitur codicem esse mancum et deficere ? *Vox hortatur passive !* et unde scis eam esse passive assumptam, cum forte ne legenda quidem sit vox *hortatur* ? Sincerus sis et non calumniosus ; defectuosum locum argue, non barbarum. Hic vero atrocior calumnia ; hæresis propagatores esse incusamur. Et quare ? quia dicitur : « Vitam si velit non » mutare (hic virgulam posuisti qua sedulo cum codice abstinuimus, et ex qua sensum tuum vis astruere ; cur textum falsum proponis ?) « vitam si velit non mutare in » plenitudine millium annorum (scripsisti *anonrum*, et si vellem par pari referre, dicerem, Imo et *annorum* ; sed vir doctus mendum scit excusare : cur autem virgulam post *annorum* positam perfide sustulisti ?) « merebitur gaudere sine fine, etc. » Hinc exclamas : *Audisti-ne aliud ? chiliasta loquitur*, In plenitudine millium annorum ! » Sed caveas, precor ; contrarium asseritur ; nam sensus est : Hic gaudebit sine fine qui non voluerit mutare vitam, nempe æternam, cum illa plenitudine millium annorum, quæ ab hæreticis fuit conficta. Verum est quod legendum videretur *plenitudinem* pro *plenitudine*, quod facillime corrigi posset, cum sæpius in hoc errent codices, quia, si nescis, tibi sciendum est litteram *m* non aliter indicari quam productione quadam in altum ultimæ vocalis ; et ideo posuimus post hæc verba

fatale (*sic*), quod te ferit, et falsas tuas diatribas prorsus dejicit. Nihil ergo in hujus sermonis critica apprehenditur, nisi error et perfidia (1).

Anathematizatur Sermo XXII ; *miserrimus* est ; Augustino repugnat. Et quare, quæso ? quia legitur apostrophe et invectiva contra Judæos. Sed vidisti superius familiarissimam esse Augustino apostrophem, et absurdum esse hanc tam potentem figuram solis *spuriorum fabricatoribus* tribuere. — Quare iterum ? quia dicitur Judæos cantare in Psalmo tertio laudes Dei, et in hoc Psalmo non videre unum Deum in Trinitate, id est, unum et trinum Deum. Sed quid hic absurdum sit prorsus non perspicio ; certum est enim Judæos non claram habuisse sanctæ Trinitatis notitiam. — Quare rursus ? quia barbare dicitur *signatura* et *in vano*. Cur autem vox *signatura* ut barbara repudiaretur, cum legatur apud Suetonium ? cur non posset in stylo Augustiniano, id est, minus puro ac jam deficiente, scribi *in vano* pro *frustra* ? Non ergo legisti in Psalmis, quos quotidie recitamus, hæc verba : *Qui non accepit in vano animam suam* (2) ? — Quare denique ? quia passive infanti tribuitur vox *imprægnari*, non matri. Duram esse hanc vocem fateor, sed mendum hic suspicari maluerim in scriptore, quam in oratore, cum aliunde in omnibus concordet sermo cum Augustini ingenio. Nec miraris, si sæpius menda scriptoribus attribuum, cum hic omnes qui codicum editioni studuerunt, easdem emiserint incusationes, et inter alios ipsi Benedictini, ut videri potest, verbi gratia, in operibus sancti Chryso-

(1) Videsis Var. ad calcem volum. — (2) Psal. xxxiii, 4.

tomi, Collectionis selectæ, tom. 73, fol. 477, ubi in nota scribitur : « Hic mihi tenebræ; nec aliud in mentem venit, quam ex scriptoris indiligentia id factum esse, ut ad nos manca pervenerint eloquentissimi Patris verba. » Quid facilius viro scribenti quæ forte non intelligit, vocem *imprægnabatur*, quam sæpius jam viderat, substituisse voci *incarnabatur*, aut alii simili.

Sermo XXIII hoc uno impugnatur, quod mendis scaturiat codex, quæ nec ipsi potuimus in quibusdam sanare. Sed iterum hic annotanda est critici perfidia, qui tollit in hoc rursus loco particulam (*sic*), quæ indicat codicis defectuosi errorem, ridiculamque exponit sententiam absque necessario hoc signo. Criticum modo admonitum volo, quando aliquis alios vult corrigere, correctiones proponendas esse, non, ut aiunt, *barbarismos*. Legebatur in codice *Christum manubria mortis egisse*, quæ emendare non fuimus ausi, quia ex his verbis quidam exurgere poterat sensus, nempe Christum *egisse*, aut *propulisse manubria*, sive *arma* mortis. Proponit adversarius *manubria*; sed vox *manubria* non est latina; legendum esset *manubias*, ex substantivo plurali *manubice, arum*; si vox autem sic reddatur latina, illam admittere non recusabo, et melius scribemus in nova editione, quando locus crit, *manubias mortis egit Christus*. Hoc unum addemus, quæ de beato Petro dicuntur optime cohærere, et optime potuisse dici *sicut audistis*, quia pronuntiata fuerat ante concionem lectio Evangelii, de qua hic datur explicatio. Percurrat criticus sancti Augustini sermones, et in similia sæpius incidet. Cur autem

voces quædam italicis fuerint distinctæ non satis capere potui, unde fit ut de iis sileam.

Nulla circa Sermonem XXIV seria proponitur objectio. Adducitur solummodo aliqua paulum intricata sententia, quam intricatam magis, sublata virgula, criticus effecit, unde lepide admodum dicit: « Nostri lectores sibi videbuntur audivisse ancillam loquentem puerulo quæ manu ducit. » Sed aliquando magnus orator ita simplex esse potest, ut iisdem verbis utatur ac ancilla puerulo loquens, juxta sancti Apostoli verbum: *Facti sumus parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos* (1); et iterum declarat se locutum fuisse Corinthiis *tanquam parvulis in Christo*, dato lacte, non esca (2). Sed si attentius consideres, nihil puerile in oratoris sermone deprehendes. Scopus ejus est ostendendi Discipulos Christi corpus non potuisse surripere; unde sepulcri naturam exponit. « Sepulcrum erat in petra durissima excisum; in petra durissima, quæ nullam habet mollietatem, qua facultas detur Discipulis cavernas fodendi; hinc « Scriptum est quoniam in isto sepulcro nullus ante sit positus, sed novum sepulcrum erat. » Unde concludit « Manifestum esse secundum litteram, quod sepulcrum istud factum est, nempe hominum manu, et propterea, » ita sane *propterea*, ut suffodi non posset, « in petra excisum est. » Prosequitur autem cum parenthesi dicens: « (debemus enim primum secundum litteram dicere,) » resumensque interrupta, sententiamque præcedentem, ut fortius affirmetur, replicans, « et in du-

(1) 1 Thess. ii, 7. — (2) 1 Cor. iii, 1, 2.

» rissimo lapide fuerat excisum.» Quo dicto, cætera quæ surreptionem impossibilem reddebant superadjicit, grandem lapidem, custodiam militum etc., quod simplicius etiam explicabitur, si supponatur parenthesis non desinere nisi post verba *in novo sepulcro positus est*, ut legenti patebit. Est-ne autem una phrasis, quæ tam facile exponi potest, ratio quæ sufficiat ad repudiandum integrum sermonem, qui nomen Augustini in veteribus profert codicibus?

Sermo XXV non propter contextum rejicitur, sed solum ex inspectione argumenti. Ibi enim Mariæ Magdalene fides comparatur cum fide Petri, Ecclesiæ et Apostolorum, et tanquam nobili præmio, visione Christi gaudere meretur. Unde sine ullo examine concludit ejusmodi sermonis non desideranda esse excerpta. Cur porro? hoc explanare criticus non dignatur, nec videt comparisonem Mariæ Magdalene cum Ecclesia maxime Augustini ingenio competere, qui in idem argumentum sæpius abundavit. Ergo nihil utile dici potest de Maria ita collata cum Apostolis, ut ostendatur mulierem viris cedentibus fidelem perstitisse, eamque esse fidei mercedem, ut ad Dei visionem perveniat. Quod autem attinet ad vocem *aliquanti*, fatendum est nihil grave posse objici, cum tam parva objiciantur. Cicero dixit *aliquammulti*, et Augustinus dicere non potuit *aliquanti*, cum *aliquantus* reperiatur apud Suetonium, et in cunctis dictionariis interpretetur eo sensu, ut indicet *parvum numerum*. Melius certe fecisset criticus si animadvertisset in secundi numeri fine errore typographico scriptum fuisse *comparare pro comparari*.

Non erravimus sermonem XXVI, velut pulcherrimum laudando; manum enim prudentis doctique viri indigitat, licet quædam scribentis menda potuerint irrepere, quæ satis corrigere non valuimus, cum unicus adesset codex. Miratur primum criticus oratorem per quinque sectiones loqui de unguentis, additque Augustinum *nunquam exhausisse orationis imaginem non ex re ipsa necessario fluentem*. Et hoc quidem libenter fateor; sed fateatur adversarius necesse est, se non attendisse concionatoris scopum. Recitata fuerat lectio Evangelii, qua dicuntur sanctæ mulieres venisse ad sepulcrum Christi cum unguentis; hinc ansam arripit exponendi quid ista significant unguenta. Non adest hic *orationis imago*, sed adest ipsum argumentum. Hinc doctrinam prosequitur *ex re ipsa necessario fluentem*, et hoc unum ex objectione concludi potest, adversarium nostrum errasse circa ipsum orationis, quam citius percurrit, fundamentum. Nullus autem in lingua latina versatus repudiabit velut barbara hæc verba *summa sollicitudinis cautio*. Exclamet deinde, quantum voluerit adversarius, ex eo quod verbum *inferre* ponatur cum præpositione *in* et *ablative*; exclamatio ista hoc solummodo ex dictis indigitat illum parvam habere linguæ latinæ notitiam. — Si autem objiciat hanc sententiam: *Quid eis in Christi mortem, non vitam oleat?* Duo responsa possum afferre, primo quidem huc irrepsisse mendam scriptoris, quod facillimum est ex dictis circa *m* finalem, deinde vero hanc loquendi licentiam optime excusari ex hac jam laudata Ciceronis phrasi: *Esse in amicitiam populi*

Romani. — Criticus autem semper infelix est in corrigendis mendis, aut in reprehendendis nostris correctionibus, ut videtur ex hac clausula: « Quidquid (legendum » videtur *si quid*, non *adest* cum Editoribus). » Graviter enim erravit tribuendo voci *quidquid* nostram correctionem, quæ tribui debet voci *adhuc* proxime sequenti; hinc credidimus legendum esse *quidquid adest* pro *quidquid adhuc*, unde planus exit sensus, qui nullo modo planus est ponendo *si quid adhuc*. — Ciceroniana loquela est ista *verborum iteratio*, et prave vituperatur. — Bene dicitur Christum per suam resurrectionem nostræ resurrectioni *locum præbuisse*. — *Media* autem *fide* vivere dicuntur, qui dimidiatam solummodo fidem habent, nec quidem male. — *Enumerandæ reliquæ species sunt magis quam suffragiis suis prosequendæ*, id est, quam prosequendæ ex iis dotibus quæ ipsis suffragantur. — Si vox *participium* ad jus attinet, non video cur ab Augustino non potuerit usurpari, qui foro sæpius interfuerat, eodem modo quo adhibet verba ad astronomiam, grammaticam et medicinam pertinentia. — Ultima objectio de inferis vana est et ridicula, cum tota difficultas in eo consistat quod verbum *inferi* apud Augustinum, sicut et in Scriptura, secundum duas significationes accipiatur, nempe prout indicant mortuorum etiam sanctorum domicilium, et prout indignant locum damnatis ad supplicia præparatum. Ergo aut erraverunt Apostoli in symbolo, cum dixerunt de Christo, *descendit ad inferos*, ad visitanda videlicet filiorum animas, aut symbolo Apostolorum non credidit Augustinus! sed

satis superque se explicat sanctus Doctor, cum dicit *tantæ beatitudinis sinum non esse quamdam partem et quasi membrum inferorum*, in quibus tormentis cruciabantur reprobi; cui non contradicit Sermo noster, qui loquens de inferioribus partibus terræ, apud symbolum vocatis *inferis*, dicit animas piorum in inferioribus terræ partibus fuisse, sed non in loco malis damnatisque reservato.

Sermonem XXVII pulcherrimum esse, ut in argumento diximus, nemo est qui post ejus lectionem negare queat. Nec nocet, quod propter codicis defectum una adducatur phrasis, in qua aliquid deesse videtur. Sanare textum ausi non sumus, quia temeritatis notam timebamus incurere. Si autem tali metu non laborassemus, sic legendam hanc proposuissemus sententiam: « Resurrexit ergo (et quidem bona est hæc consecutio cogitationem scribentis dicentisve intelligenti; phrasis enim præcedens est explicativa vocis *illuxit*, et conclusio quæ fit per *ergo* cadit in primam sermonis sententiam, ut facillime lector intelliget); « resurrexit ergo Christus in carne eadem, » ut idem esse ipse qui fuerat crederetur; nec se alieno » corpore rursus induit, sed ut nos in carne resurgere ostenderet, in eadem resurrexit. » Optima quidem lectio, sed quæ a codice parumper discedit, sæpius aliunde corrupto. Corrigatur igitur textus, si placet; si vero non placet, sententiam a scriptore corruptam esse asseratur, sed non inde totus rejiciatur sermo, quod iniquissimum foret. — *Particeps electorum*, duplici modo potest intelligi, et quidem legitime, id est, *particeps cum*

electis, seu potius *particeps bonorum electorum*; electa enim quæque dabuntur electis. — Latinitati alienus sane videretur, qui non sciret comparativum sæpe adhiberi pro positivo, ut major vis detur dictioni. — Caro non inepte dicitur *materies et origo mortuorum*; cur enim moriuntur homines, nisi quia caro sunt? — Quoad verbum *præ lateribus* nihil est quod criticæ ansam præstet; dicit enim orator ex omnibus terris fictilibus, terram quæ fingitur in carnem, simulacrum esse perfectissimum divinitatis. Quid hic ineptum sit non video. Alia enim simulacra quæ fiunt per coctionem terræ, non possunt ita effingere Dei speciem, sicut caro humana. — Comparatio autem qua *alternantur* (et hæc vox latinissima est) *merita carnis et animæ*, quantum ad cogitandi et dicendi modum, digna est Augustini ingenio. Nec capere possum cur cum puncto exclamationis derideatur *carnis encomium!* dicaturque *spiritualia tantopere occupasse sanctum Augustinum, ut otium non habuerit scribendi carnis encomia*, cum inter præcipua antiquitatis christianæ monumenta ponendum sit sublime quod cecinit Tertullianus *Carnis encomium*, in quo hæc pulcherrima legere dantur: « Quem » naturæ usum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur? » Quidni? Per quam omni instrumento sensuum fulta » est, visu, auditu, gustu, odoratu, contactu; per » quam divina potestate respersa est, nihil non sermone » perficiens, vel tacite præmisso: et sermo enim de organo carnis est; artes per carnem; studia, ingenia per

» carnem; opera, negotia, officia per carnem; atque » adeo totum vivere animæ carnis est... Et hæc quidem » velut de publica forma humanæ conditionis in suffragium carni procuraverim. Videamus nunc de propria » etiam christiani nominis forma, quanta huic substantiæ » frivolæ ac sordidæ, apud Deum prærogativa sit; etsi » sufficeret illi, quod nulla omnino anima possit adipisci, » nisi dum est in carne crediderit: adeo caro salutis est » cardo. Denique cum anima Deo allegitur, ipsa est quæ » efficit ut anima allegi possit. Scilicet caro abluitur, ut » anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecretur; » caro signatur, ut et anima muniatur; caro manûs impositione adumbratur, ut et anima spiritu illuminetur; » caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima » de Deo sagiuetur; non possunt ergo separari in mercede, » quos opera conjungit. Nam et sacrificia Deo grata, » conflictationes dico animæ, jejunia, et seras et aridas » escas, et appendices hujus officii sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat. Virginitas quoque et » viduitas, et modesta in occulto matrimonii dissimulatione, et una notitia ejus, de bonis carnis Deo adolentur. » Age jam, quid de ea sentis, cum pro nominis fide in » medium extracta, et odio publico exposita decertat? » cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, » penuria mundi, squalore, pædore, contumelia victus; » ne somno quidem libera; quippe ipsis quoque cubilibus vincta, ipsisque stramentis lacinata: cum jam et » in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum » denique suppliciiis erogatur, enisa reddere Christo vid.

» cem, moriendo pro ipso, et quidem per eandem cru-
 » cem sæpe, nedum per atrociora quæque ingenia pœna-
 » rum? Næ illa beatissima et gloriosissima, quæ potest
 » apud Christum Dominum parere debito tanto, ut hoc
 » solum debeat ei, quod ei debere desierit, hoc magis
 » vineta quod absoluta. Igitur ut retexam, quam Deus
 » manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo
 » flatu ad similitudinem suæ vivacitatis animavit, quam
 » incolatui, fructui, dominatui totius suæ operationis
 » præposuit, quam sacramentis suis disciplinisque vesti-
 » vit; cujus munditias amat, cujus castigationes probat,
 » cujus passiones sibi appreciat: hæccine non resurget,
 » toties Dei? Absit, absit, ut Deus manuum suarum
 » operam, ingenii sui curam, afflatûs sui vaginam, moli-
 » tionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, religio-
 » nis suæ sacerdotem, testimonii sui militem, Christi sui
 » sororem, in æternum destituat interitum (1).» Quam
 admirabile carnis encomium! Tertullianus certe non habe-
 bat otium carnis encomia scribendi; ad eum sublimes
 illæ non pertinent sententiæ. Plura sunt dura et intricata;
 barbara multa, quæ medii ævi ineptias sapiunt; Ter-
 tullianus, qui optimis vivebat latinitatis temporibus non
 usus fuisset verbis istis quæ apud Tullium aut Quintilia-
 num non leguntur, *potestate respersa, allegitur, con-
 tumelia victus, similitudo vivacitatis, passiones ap-
 preciat*, etc... Quis autem nescit meliori latinitatis tem-
 pore vixisse Tertullianum quam Augustinum? Sed de eo
 argumento satis.

(1) Tertull. de Resurrectione carnis, n. 8, 9.

Circa Sermonem XXVIII nihil respondendum, quia
 nihil serio objectum. Vox *fanaticus* duos sensus habet,
 et quidem legitimos; sanctus Augustinus adhibuit hanc
 vocem alicubi in unum sensum; ergo non potuit in alte-
 rum adhibere. Stupendum argumentum! — Dicitur
 Christus fixus fuisse *patibulo*; verbum *patibulo* nimis
 ignominiosum critico videtur, quasi Christus non omnem
 voluerit amplecti ignominia speciem. Non ita senserunt
 Benedictini, qui sic dixerunt in versione sancti Chrysos-
 tomi: «Hodie Pascha nostrum immolatus est Christus.
 » Ubi, quæso, immolatus? in excelso *patibulo* (1)? »

Sermonem XXIX conflatum esse ex diversis sancti Au-
 gustini sententiis diximus, nec magno indiguit labore
 criticus, ut hoc inveniret, quod ipsi indicavimus. Non
 tamen eum sermonem prætermittere voluimus, quia in
 pluribus discrepat, ut legenti patebit. Si ergo discrepet
 in pluribus, non inutiliter profertur, nec *impudentis-
 sime* descriptus est. Placet autem adversario nostro mo-
 desta illa et exquisita dicendi urbanitas, cui non urbani-
 tate simili respondebimus.

Sermo XXX philosopho scholastico a critico videtur
 tribuendus, quia circa præscripta juris loquitur; sed
 abunde hanc objectionem *dissolvimus*, annotando jam
 antea nihil ob stare quin Augustinus in juventute juris-
 consultus, plura de juris stylo fuerit mutuatus; *dissol-
 vimus* autem dico, quia latinissima est dicitio, quæ,
 nescio quare apud oratorem reprehenditur, quod et de
 verbo *solet* possum affirmare. Adversarius autem noster

(1) Homil. de Cruce et Lat. n. 1.